

Справа „Янков проти Болгарії”
(Yankov v. Bulgaria)
39084/97

У рішенні, ухваленому 11 грудня 2003 року у справі „Янков проти Болгарії”, Суд постановив, що:

- було порушено ст. 3 Конвенції (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання);
- було порушено ст. 10 Конвенції (свобода вираження поглядів);
- було порушено ст. 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту);
- було порушено ч.3 ст. 5 Конвенції (право негайно постати перед суддею та право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення до початку судового розгляду);
- було порушено ч.4 ст. 5 Конвенції (право на встановлення судом без зволікання законності затримання);
- було порушено ч.5 ст. 5 Конвенції (захищене позовом право на відшкодування);
- було порушено ч.1 ст. 6 Конвенції (право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку);

Суд постановив сплатити заявнику 8000 євро як компенсацію моральної шкоди, а також 4000 євро у відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявник, Тодор Антімов Янков (Todor Antimov Yankov), є громадянином Болгарії, який народився у 1943 році і живе у м. Пловдив (Болгарія). Він отримав посаду виконавчого директора сільськогосподарського інвестиційного фонду і фінансової компанії. Перед тим він працював викладачем економіки і мав ступінь доктора економічних наук.

12 березня 1996 року його заарештували за підозрою у співучасті в незаконних фінансових операціях. Його утримували під вартою до початку судового розгляду упродовж двох років і чотирьох місяців.

Під час перебування під вартою п.Янков безуспішно клопотав про своє звільнення з різних підстав, вказуючи на численні обставини, зокрема на той факт, що всі докази вже були зібрані протягом перших місяців розслідування, і тому небезпека того, що після цього він перешкоджатиме здійсненню правосуддя, є мінімальною, а також на відсутність судимості, відсутність загрози втечі (ухилення від правосуддя) з огляду на свій вік, сімейні зв'язки та стан здоров'я (окрім інших захворювань, він страждав на високий кров'яний тиск, артеріальний склероз, каміння в нирках, діабет та депресивний стан). Крім того, він стверджував, що докази проти нього були незначні і що обвинувачення ґрунтувалося на неправильному тлумаченні норм права, які застосовувались.

У лютому 1998 року він був скерований до медичного закладу для проходження спеціалізованого медичного лікування.

10 березня 1998 року під час його обшуку, який відбувся до зустрічі заявника з адвокатом, працівник тюремної установи вилучив у нього проект книги, яку він почав писати, на тій підставі, що заявник мав намір передати її адвокату. У тексті, в якому описувались затримання заявника та кримінальне провадження щодо нього, тюремних наглядачів було названо „відгодованими неробами” і „звичайними селяками”, а тюремного поліцейського — „провінційним вискочкою”; загалом же про обвинувачів та слідчих йшлося як про „безчесних людей з владними повноваженнями”. Заявник стверджував, що він мав намір тільки прочитати для свого адвоката ці рядки з рукопису, тому що це був чорновий варіант рукопису.

Цього ж дня начальник тюремної установи видав наказ про притягнення до відповідальності заявника „за вчинення образливих та наклепницьких заяв щодо державних службовців, слідчих, суддів, обвинувачів та державних установ”. Заявника помістили в

одиночну камеру, перед тим поголивши йому голову, й утримували там до 17 березня. Він стверджує, що в його камері не було туалету і йому доводилося використовувати відро, яке не виносили регулярно; там не було можливості дотримуватись гігієни і не вистачало світла. Коли 19 березня 1998 року заявник з'явився на відкритий судовий розгляд у районному суді, було помітно, що його голова була нещодавно поголена.

В медичний заклад заявника допустили 25 березня 1998 року. 10 липня 1998 року він був звільнений під заставу з огляду на поганий стан здоров'я.

30 жовтня 1998 року районний суд м. Пловдив визнав заявника винним, зокрема, у вчиненні незаконних грошових трансферів за кордон і засудив його до п'яти років позбавлення волі. 5 червня 2000 року вирок проти нього було скасовано, і попереднє розслідування було відновлене. У листопаді 2002 року судовий розгляд у справі заявника все ще не було розпочато, і з цього часу Суд більше не отримував жодних інших відомостей щодо справи п. Янкова.

Зміст рішення Суду

Заявник скаржився на те, що поводження, якого він зазнав, перебуваючи під вартою, суперечить ст. 3 Конвенції (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання), оскільки його помістили в ізольовану камеру і примусили поголити голову. Він також стверджував, що дисциплінарні заходи, вжиті щодо нього через написання книги, порушують ст. 10 Конвенції (право на свободу вираження поглядів), його затримання було вчинене з порушенням ст. 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканість), кримінальне провадження здійснювалось, на думку заявника, не впродовж розумного строку, що суперечить ч.1 ст.6 Конвенції (право на судовий розгляд впродовж розумного строку). Він також покликався на ст. 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту).

Суд зазначив, що заарештований, голова якого була примусово поголена, очевидно, відчував своє принизливе становище та почувався підкореним. Докази такого поводження були також видимими і для інших, включаючи тюремний персонал, інших заарештованих, відвідувачів, та й могли стати видимими для громадськості, якщо б арештованого невдовзі звільнили чи помістили б у громадське місце. Суд вирішив, що примусове гоління голів у осіб, що перебувають під вартою, в принципі є вчинками, які можуть мати наслідком приниження їхньої людської гідності або породження у них відчуття скривджувального становища й підкорення, що також принижуватиме їх.

Вказаний вчинок не мав жодної юридичної підстави й обґрунтування. Навіть якщо цим вчинком і не мали на меті принизити людину, гоління голови заявника без належного обґрунтування було саме по собі свавільним та карним заходом, і тому в заявника могло виникнути відчуття приниження чи підкорення. З іншого боку, заявник мав підстави вважати, що метою цього вчинку було приниження його гідності, оскільки його голова була поголена в контексті покарання за написання критичних і образливих висловлювань про тюремних наглядачів та інших осіб. Мали значення і вік заявника (55 років у відповідний період), а також та обставина, що він з'явився на публічне судове засідання через дев'ять днів після того, як його голову було поголено.

Гоління голови заявника в контексті його утримання в ізольованій камері за написання критичних та образливих висловлювань становило необґрунтовано суворе поводження, що дає підстави кваліфікувати його як таке, що принижує гідність. З огляду на це мало місце порушення ст. 3 Конвенції.

Суд звернув увагу на те, що органи державної влади Болгарії покарали заявника, не згадуючи навіть у своїх рішеннях, чому вони вважали наклепницькими його заяви.

Хоча коментарі щодо тюремного персоналу і могли бути зневажливими, вони далекі від того, аби бути грубо образливими. До того ж вони містилися в рукописі, який за жанром мав автобіографічний характер, і звучали в контексті критики процесу здійснення

правосуддя загалом і посадових осіб, залучених до нього. Тому органи державної влади Болгарії повинні були проявити стриманість у своїй реакції.

Крім того, Суд був вражений тим, що заявника покарали лише за запис своїх думок в особистому рукописі, який на момент вилучення ще нікому не був показаний. Отже, заявник не розголошував та й не розповсюджував жодної образливої чи наклепницької інформації. Зокрема, ніхто не стверджував, що він пустив текст в обіг серед інших заарештованих. До того ж, враховуючи, що це була лише чернетка, рукопис не був готовий для опублікування і тому не було прямої небезпеки його розповсюдження, навіть якби його винесли з тюремної установи.

Хоча члени адміністрації цієї установи, котрі читали вилучений у заявника рукопис, і відчули зневагу до себе у деяких висловлюваннях, які їх стосувались, важко погодитись, що це була адекватна підстава покарати заявника. Державні службовці не повинні піддаватись впливу особистих негативних почуттів. Справедливого балансу між правом заявника на свободу вираження поглядів та потребою підтримувати авторитет судової системи й охороняти репутацію державних службовців у даному випадку не було дотримано. Караючи заявника — особу, що утримувалася під вартою, — семидобовим ув'язненням в ізольованій камері за включення до приватного рукопису дещо образливих висловлювань, органи державної влади переступили межі правозастосувального розсуду, враховуючи те, що в цьому рукописі містилася загальна критика судової системи і що він не перебував в обігу серед інших заарештованих. Таким чином, було порушено ст. 10 Конвенції.

Уряд Болгарії не зумів довести, що існував ефективний засіб правового захисту від гоління голови заявника. Це був вчинок, який не мав жодних юридичних підстав.

Стосовно втручання у свободу вираження поглядів заявника Суд відзначив, що рукопис був вилучений відразу, а п. Янкова було поміщено в ізольовану камеру негайно після того, як був виданий наказ про притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Не було доведено, що в заявника була реальна можливість оскаржити таке рішення до того, як покарання буде виконано. На той час і аж до 2002 року болгарське законодавство не передбачало жодної можливості судового оскарження рішення про ув'язнення заарештованого в ізольовану камеру за вчинення дисциплінарного правопорушення.

Встановивши, що заявник не мав ефективного засобу захисту ні від поведінки, що принижувало гідність, ні від втручання в його свободу вираження поглядів, Суд вирішив, що було порушено ст. 13 Конвенції.

Після арешту заявник постав перед слідчим, який не мав повноважень приймати обов'язкове рішення про утримання його під вартою. Ні слідчий, ні обвинувач, котрий затвердив рішення про взяття п. Янкова під варту, не були достатньо незалежними та безсторонніми, як цього вимагає ч.3 ст.5 Конвенції, з огляду на ту роль, яку відігравали ці посадові особи в процесі обвинувачення та їх потенційну участь у кримінальному переслідуванні. Таким чином, було порушено ч.3 ст.5 Конвенції, оскільки заявник не постав перед суддею чи іншою посадовою особою, уповноваженою законом здійснювати судову владу.

Суд встановив, що, не навівши в обґрунтування жодних фактів і покликаючись лише на законодавчу презумпцію про покладення саме на заявника обов'язку доказування відсутності навіть гіпотетичної небезпеки втечі (ухилення від правосуддя), повторного вчинення злочину чи змови, органи державної влади продовжили строк тримання заявника під вартою без достатніх підстав.

Національні суди застосовували також положення, закріплене у ч.3 ст.152 Кримінально-процесуального кодексу Болгарії, згідно з яким будь-яка можливість звільнення з-під варті особи, щодо якої порушено більше ніж одна кримінальна справа, виключалася. У цьому відношенні показовим було те, що питання про виділення кримінальних справ у декілька окремих проваджень чи, навпаки, їх об'єднання в одне провадження входило до повноважень органів обвинувачення і не піддавалося будь-якому судовому контролю.

Тому Суд визнав, що органи влади не змогли обґрунтувати причини тримання під вартою заявника протягом двох років та майже чотирьох місяців. Отже, було порушено ч.3 ст.5 Конвенції ще й через те, що попереднє ув'язнення заявника не було повністю обґрунтоване і тривало надто довго.

Суд звернув увагу на те, що хоча заявник наводив аргументи, які ставили під сумнів підстави його затримання, національні суди не брали до уваги жодного з них, вважаючи їх несуттєвими для вирішення питання про законність тримання його під вартою. Оскільки суди не врахували конкретні факти, які могли б поставити під сумнів „законність” взяття під варту заявника, то мало місце порушення ч.4 ст.5 Конвенції.

Встановивши, що болгарське законодавство не передбачало механізму стягнення компенсації за тримання заявника під вартою, Суд вирішив, що було порушено ч.5 ст.5 Конвенції.

З огляду на те, що провадження тривало щонайменше шість років та п'ять місяців, Суд вирішив, що було порушено ч.1 ст.6 Конвенції.

Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України